

РУШІЙНІ СИЛИ РОЗВИТКУ НОВОЇ СВІТОВОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ІМПЕРАТИВ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Леся Корольчук

Луцький національний технічний університет

ORCID: 0000-0002-2821-4768

korolchuck@i.ua

(стаття надійшла до редколегії – 16.10.2018 р., прийнята до друку – 03.11. 2018 р.)

© Корольчук Л., 2018

Досліджено актуальність формування нової відповідальної світової цивілізації, розглянуто сучасні моделі сталого економічного розвитку світової цивілізації, розроблених провідними вченими сучасності: концепцію «повного світу» Германа Е. Дейлі, модель стійкої та гуманної глобальної цивілізації П. Раскіна, модель суспільства нульових граничних витрат та цивілізації емпатії Дж. Ріфкіна.

Автор детермінувала рушійні сили розвитку нової економічної системи на основі класифікації потреб як рушійних сил розвитку людства на різних стадіях його еволюції, яку здійснено на основі фактів економічного минулого людства, теорії потреб ERG К. Альдерфера, врахування об'єктивної дії всезагальних законів, таких як закон зростання потреб, закон зростання продуктивності праці, закон відносної рідкості ресурсів, закон поділу праці, закон планомірного розвитку економіки, а також застосування методів аналогії, аналізу та синтезу, гіпотетико-дедуктивного методу та системного підходу.

У результаті проведеного дослідження головною рушійною силою розвитку постіндустріального суспільства та становлення нової світової цивілізації визначено забезпечення сталого економічного розвитку людства із піклувальним ставленням до природи з метою збереження планети для наступних поколінь та орієнтація на підвищення рівня життя людства через розвиток соціального інтелекту. В цьому аспекті досліджено сутність поняття емпатії та соціального інтелекту як унікальних здібностей людини на противагу штучному інтелекту в сучасному інтегрованому суспільстві, проаналізовано їх значення для глобалізованого світу, та перспективні напрямки подальших досліджень.

Ключові слова: *рушійна сила, потреба, глобалізація, сталий розвиток, емпатія, соціальний інтелект.*

MOTIVE FORCES OF DEVELOPMENT OF THE NEW WORLD CIVILIZATION: IMPERATIVE OF SOCIAL INTELLIGENCE

Lesia Korolchuk

Lutsk National Technical University

ORCID: 0000-0002-2821-4768

korolchuck@i.ua

The article investigates the actuality of the formation of a new responsible world civilization, examines the contemporary models of sustainable economic development of world civilization, developed by leading scholars of the present: the concept of «complete world» by Daley, the model of sustainable and humane global civilization by Raskin, a model of the zero marginal cost society and empathy civilization by Rifkin.

The author determines the motive forces of the development of the new economic system on the basis of the classification of needs as the motive forces of human development at different stages of its evolution, which is based on the facts of the mankind economic past, the theory of needs «ERG» by Alderfer, taking into account the objective action of universal laws such as the law of growth needs, the law of labor productivity growth, the law of relative rarity of resources, the law of division of labor, the law of systematic economic development, as well as the application of methods of analogy, analysis and synthesis, hypothetical-deductive method and system approach.

As a result of this research, the main motive force of the development in post-industrial society and the emergence of a new world civilization is providing the sustainable economic development of mankind with careful attitude to the planet to

save it for the next generations and focus on raising the standards of human life through the development of social intelligence. In this aspect, it is investigated the essence of the concept of empathy and social intelligence, as unique abilities of man as opposed to artificial intelligence in the modern integrated society, it is analyzed its role for a globalized world, and perspective directions of further researches.

Key words: motive force, need, globalization, sustainable development, empathy, social intelligence.

Сьогодні в епоху виснаження природних ресурсів під впливом антропогенних факторів постає реальна загроза для майбутніх поколінь щодо реалізації їх права на життя. Такі реалії вимагають нових підходів до встановлення пріоритетів людського розвитку, розширення масштабів світобачення в напрямку до холистичного, відмови людства від матеріалізму та редуccionізму, орієнтації на відповідальний глобалізм та розбудову єдиної планетарної гармонічної цивілізації [Корольчук 2018: 288].

Теорія сталого розвитку, яка становить собою сукупність ідей, концепцій, положень та постулатів різних наук, зокрема філософії, соціології, економіки, екології, визнана світовою спільнотою як домінантна ідеологія розвитку людської цивілізації у XXI ст. Термін “sustainable development” трактують як процес економічних і соціальних змін, за якого експлуатація природних ресурсів, напрямок інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку, розвиток особистості та інституційні зміни узгоджені між собою і зміцнюють нинішній і майбутній потенціал для задоволення людських потреб і який спрямований на поліпшення якості людського життя за збереження сталості екосистеми.

Нова парадигма світоустрою уже стала об'єктом активного обговорення провідних вчених та питань номер один на порядку денному в ООН, що відображено у «Декларації тисячоліття» ООН, прийнятій у 2000 році 189-ма країнами на Саміті тисячоліття ООН, де визначено Цілі Розвитку Тисячоліття, тобто всеосяжні рамки цінностей, принципів і ключових чинників розвитку до 2015 року, а також у Підсумковому документі Саміту ООН зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року в межах 70-ї сесії Генеральної асамблеї ООН у Нью-Йорку у вересні 2015 року «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» затверджено 17 цілей сталого розвитку та 169 завдань.

Дослідженню моделей сталого розвитку світової економіки присвячено праці багатьох науковців. Розглянемо детальніше деякі з них.

Герман Едвард Дейлі – американський економіст, професор Школи публічної політики Мерілендського університету в Коледж-Парку, США, у праці «Economics in a full world» пропонує концепцію «повного світу», вважаючи, що сьогодні глобальна економіка стала такою велико-

масштабною, що вже давно не можна ігнорувати проблему вичерпності ресурсів екосистеми. Щоб забезпечити сталий розвиток економіки в умовах обмеження природних ресурсів необхідно застосовувати нові підходи до підвищення ефективності функціонування світової економічної системи. На думку автора стала економіка спрямована на підтримання стабільного рівня кількості населення та споживання енергії і матеріалів, а також підтримує контроль за народжуваністю та справедливим розподілом доходів. Сталий розвиток не передбачає зростання, а якісне поліпшення без кількісного збільшення [Daly 2005].

Коли окреслюємо навколо економіки обмежувальну лінію довкілля, переходимо від економічної теорії “порожнього світу” до економічної теорії “наповненого світу”; тобто від світу, в якому вхідні і вихідні чинники економіки необмежені, до світу, в якому вони стають дедалі обмеженішими в результаті виснаження і забруднення замкнутого за розмірами довкілля. Логіка економічної діяльності залишається незмінною – необхідно заощаджувати на дефіцитних факторах. Але характер дефіциту докорінно змінюється: дефіцитними чинниками стають вже не засоби виробництва, створені людьми, а природний капітал, що залишився; тобто не рибальські човни, а популяція риби, що залишилась у морі. Тому стратегія діяльності теж повинна радикально змінитись [Daly 2005].

Пол Раскін – засновник Інституту Теллус, некомерційної дослідницької та політичної організації в Бостоні, США, яка займається вивченням питання переходу до стійкої та гуманної глобальної цивілізації у праці «Великий прорив сьогодні: звіт з майбутнього» (“The Great Transition Today: A Report from the Future”) вважає, що діапазон міжособистісних зв'язків упродовж усієї історії розвитку людства розширюється, весь час збільшується кількість ланок в ланцюгу ідентичності–сім'я–клан–плем'я–місто–нація. Тепер ця історично складена послідовність общин знову збільшується. Ідентичність та громадянство досягли рівня планети. Ми є одна людська родина з однією спільною долею [Raskin 2006].

Жителі сучасного глобального світу спростовують старих скептиків, які не бачать далі націоналізму, і натомість виправдовують мрійників нового глобального світосприйняття: “Епоха націй в

минулому; якщо ми хочемо вижити, ми повинні подолати забобони минулого і розбудувати Землю» [Raskin 2006].

Джеремі Ріфкін – американський соціальний філософ, економіст, письменник та громадський діяч, автор концепції “третьої промислової революції”. Автор бестселерів “Європейська мрія”, “Воднева економіка”, “Епоха доступу”, “Століття біотеха”, “Кінець роботи”. У книзі “Суспільство нульових граничних витрат” (“The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism”) Дж. Ріфкін стверджує, що в найближчі 50 років зростання обсягів виробництва спричинить появу економіки з нульовими граничними витратами (витратами на виробництво додаткової одиниці продукції), в умовах якої наявні лише стартові витрати, пов’язані з початком виробництва, причиною чого послугує зростання автоматизації та поширення цифрових технологій. Автор прогнозує прихід «суспільства співробітництва» (*collaborative commons*) на зміну капіталізму, в якому на перше місце вийде пряма координація діяльності людей [Rifkin 2014].

У книзі “Цивілізація емпатії” (“The Empathic Civilization: The Race to Global Consciousness in a World in Crisis”) Дж. Ріфкін пише: «нам необхідно усвідомити людську расу як одну велику сім’ю, розширити свої уявлення про ідентифікацію. У такому разі ми не втрачаємо своєї національної приналежності, релігійних вірувань чи близьких родинних зв’язків, але розширюємо своє уявлення про людство до сприйняття його як великої сім’ї співгромадян, подорожніх у грандіозній подорожі, а інші види – як частина нашої біологічної сім’ї, а біосферу – як частину спільного з нами процесу еволюції. Ми повинні переосмислити наміри людства. Якщо ми справді Homo Empathicus, нам потрібно дозволити своїй природі відкритись, не дивлячись на вплив наших традицій у галузі виховання, бізнесу чи управління, які сприяють культивуванню нарцисизму, матеріалізму, агресії, тяжіння до насильства. Якщо ми готові до глобального діалогу, то чому б нам не почати з переосмислення людської природи, потрібно віднайти шлях до можливостей глобальної емпатії (співпереживання), щоб реорганізувати соціальні інститути та підготувати гідну основу, на якій могла б з’явитися цивілізація емпатії» [Rifkin 2009].

Як бачимо, у межах теорії сталого розвитку існує широка варіативність моделей та підходів. Для поглиблення теоретичних досліджень формування нової економічної системи та зведення усіх наявних підходів щодо цієї проблематики до єдиного

знаменника пропонуємо дослідити основні рушійні сили економічного розвитку людства. Розвиток – це такий тип змін у суспільстві, що відзначається переходом усіх суспільних відносин до якісно нового стану [Короткий Енциклопедичний Словник 1997]. Загальний механізм розвитку полягає у виникненні нових потреб у різних сферах суспільного життя та пошуку можливостей їхнього задоволення. Саме еволюція потреб є рушійною силою трансформації світоглядних підходів та формування нової цивілізації як системи факторів, інститутів та механізмів задоволення новоявлених потреб суспільства.

Цілі статті: визначити рушійні сили розвитку нової світової цивілізації; дослідити сутність поняття емпатії та соціального інтелекту як унікальних здібностей людини на протигагу штучному інтелекту в сучасному інтегрованому суспільстві, проаналізовано їхнє значення для глобалізованого світу.

Еволюцію суспільних потреб можна продемонструвати на прикладі теорії потреб ERG американського психолога Клейтона Альдерфера, яка отримала свою назву від аббревіатури англійських слів *existence* – існування, *relatedness* – взаємозв’язки і *growth* – ріст, і як теорія Абрахама Маслоу, побудована на класифікації та аналізі потреб, обґрунтуванні їхнього впливу на поведінку індивідуума.

Провівши аналогію з цією теорією, робимо висновок, що людство проходило різні стадії еволюції відповідно до домінуючих потреб на той момент, адже саме виникнення нових економічних потреб на кожному етапі служило рушійною силою економічного розвитку. Так, на основі фактів економічного минулого людства, теорії потреб ERG Клейтона Альдерфера та врахування об’єктивної дії всезагальних законів, таких як закон зростання потреб, закон зростання продуктивності праці, закон відносної рідкості ресурсів, закон поділу праці, закон планомірного розвитку економіки ми здійснили класифікацію потреб як рушійних сил розвитку людства на різних стадіях його еволюції. Ця класифікація представлена на рисунку. Розглянемо її детальніше:

– на ранніх стадіях розвитку, починаючи з первісного суспільства і аж до XVI ст. (відповідно до теорії «ERG» К. Альдерфера – домінували потреби існування: потреби в безпеці) формувалося традиційне, або доіндустріальне суспільство протягом кількох історичних епох: первісне суспільство, рабовласницьке античне суспільство і середньовічне феодальне суспільство, в якому людина, втиснувши біологічні інстинкти у соціальні рамки, цілком залежала від сил природи. Переважало сільське господарство та ремесло. Промислове виробництво в

такому суспільстві відсутнє або займало мінімальну частку, тому що традиційне суспільство не націлене на виробництво товарів масового споживання, йому притаманні релігійні заборони та безвідповідальне ставлення до природи. Світ сприймається як неосяжний з невичерпними природними багатствами, використовуючи які людина живе, розмножується, забезпечує свій побут, здійснює перерозподіл територій та багатства за допомогою сили.

Рушійні сили розвитку людства на різних стадіях його еволюції (склав автор)

Отже, головною рушійною силою розвитку традиційного (доіндустріального) суспільства є підтримання існування людини як виду шляхом споживання та переробки природних ресурсів;

– на пізніших стадіях розвитку, починаючи з XVI ст. і до кінця XX ст. (відповідно до теорії «ERG» К. Альдерфера – домінували потреби зв'язків: потреби в належності, визнанні, самоствердженні, а також потреби в безпеці, пов'язані з груповою безпекою) відбувається експансія людства в природі, заселення усіх доступних для проживання територій, інтенсивний розвиток промислового виробництва із залученням величезної маси ресурсів, безмежною та неконтрольною утилізацією відходів, відкриття і початок експлуатації нових способів вивільнення і перетворення енергії, а також небачене раніше зростання чисельності населення. Культ людського розуму сприяє розвитку індустріалізації та небаченим темпам економічного зростання. Відбувається посилення ролі держави та етнічної самовизначеності в житті людства. Бажання максимізації прибутків за рахунок мінімізації витрат на виробництво продукції завдяки спеціалізації країни на виробництві тих товарів та послуг, для продукування яких у неї є найсприятливіші фактори (сировина, робоча сила, виробничі потужності, енергія тощо) сприяє появі

міжнародного поділу праці, інтернаціоналізації виробництва, появи транснаціональних корпорацій, активізації процесів економічної інтеграції. Сфера міжнародних економічних відносин стає пріоритетною. Нарощення збройного потенціалу та військових технологій певними країнами виводить війну у розряд програшних для усього світу, що спонукає появу поняття «колективна безпека», а також міжнародних організацій, які контролюють дотримання державами норм міжнародного права у різних сферах суспільного життя.

Отже, головною рушійною силою розвитку індустріального суспільства був перманентний економічний розвиток людства та нагромадження багатства через посилення міжнародних економічних взаємозв'язків з метою максимізації масштабів переробки природних ресурсів;

– на сучасній стадії розвитку, починаючи з кінця XX ст. і до сьогодні (відповідно до теорії «ERG» К. Альдерфера – потреби росту: потреби у визнанні, самоствердженні та самовираженні) відбувається формування постіндустріального суспільства, для якого характерне швидке зростання виробництва нематеріальних благ (послуг). Головною формою власності стає інтелектуальна. Володіння інформаційними ресурсами та можливість їх швидкого опрацювання відіграє найважливішу роль у досягненні провідних позицій в усіх сферах суспільного життя. Економіка «полегшується», зменшуються питомі витрати матеріалів, енергії, сировини, інших ресурсів на виготовлення одиниці продукції. Людство орієнтоване на сталий розвиток, який не передбачає зростання обсягів виробництва, але націлений на задоволення потреб нинішніх поколінь зі збереженням навколишнього середовища і не ставить під загрозу можливості наступних поколінь задовольняти свої потреби. Пріоритетною стає екологічна економіка, яка передбачає бережне ставлення до природи, а отже, поступове зведення до нуля використання у виробництві товарів природних ресурсів за рахунок здобутків науково-технічного прогресу, вторинної переробки сировини, продовження життєвого циклу товарів шляхом їх повторного використання, переходом від культу власності до орендних відносин, широким застосуванням альтернативних джерел енергії тощо. Імперативними стають з одного боку – загальносуспільні, глобальні цінності та загальнопланетарні інтереси, а з іншого – розвиток особистості та підвищення рівня життя людини. Швидкими темпами розвивається електронізація, роботизація, комп'ютеризація виробництва, впровадження біотехнологій. Машина та роботи починають замішувати людину на робочих місцях, людина перестає бути задіяною у важкій фізичній

праці, а отже, має потребу і можливості розвиватися інтелектуально, розвивати саме ті свої здібності, які відрізняють її від штучного інтелекту, а саме: креативність, бажання жити в спільноті, емпатія та соціальний інтелект. Якщо креативність людини та її бажання жити у суспільстві вже давно втілюються в життя завдяки демократичним механізмам, новітнім технологіям, розширеній системі каналів комунікації, функціонуванню традиційних інститутів: держави, церкви, школи тощо, то емпатія, та вища форма її втілення – соціальний інтелект є пріоритетною здібністю та характерною особливістю особистості в новій світовій цивілізації.

Отже, головною рушійною силою розвитку постіндустріального суспільства є забезпечення сталого економічного розвитку людства із піклувальним ставленням до природи з метою збереження планети для наступних поколінь та орієнтація на підвищення рівня життя людства через розвиток соціального інтелекту.

На рисунку видно, що ієрархія потреб передбачає порядок їх задоволення не лише від нижчого рівня до вищого, але й у зворотному напрямку. Це є особливістю теорії мотивації Альдерфера, яка до того ж не визначає порядку актуалізації потреб.

Отже, аналізуючи зазначені вище аспекти теорії в площині міжнародних відносин, де основними суб'єктами є окремі держави, можемо зауважити, що ця теорія (на відміну від теорії потреб А. Маслоу, яка визначає чітку ієрархію потреб і чіткий висхідний порядок їх задоволення) пояснює розбіжності у рівнях соціально-економічного та культурного розвитку країн світу, а також гіпотетично робить можливим згуртування усіх країн світу з різним рівнем життя навколо однієї мети – задоволення потреб найвищого рівня, адже відомо, що не всі країни сьогодні в силу певних причин мають досвід успішної індустріалізації, не кажучи вже про переорієнтацію їхньої економіки на наукоємні галузі, тобто не в усіх країн задоволені потреби нижчих рівнів.

Таким чином, сьогодні ми стоїмо на порозі формування нової світової цивілізації, оскільки відбувається докорінна зміна економічного та культурного укладу світового суспільства. Так, економічний уклад, починаючи від первісно-общинного через рабовласницький, феодальний, капіталістичний, соціалістичний, трансформується у сталий тип економічної системи. Своєю чергою, в суспільній системі цінностей змінюються пріоритети від общини, родини як основи традиційного суспільства, а також від культу індивідуума у індустріальному суспільстві до загальносуспільних цінностей з орієнтацією на підвищення рівня життя

особистості. Актуальності в цьому аспекті набуває розвиток емпатії та соціального інтелекту як надздібностей людини на протигагу штучному інтелекту, так як креативність та бажання жити у спільноті уже активно реалізуються ще за часу індустріального суспільства.

У книзі «Цивілізація емпатії» Дж. Ріфкін справедливо зазначив: «Психологічний вплив глобалізації настільки ж важливий, як і економічний. Зібрані разом і зближені, як ніколи до цього люди відкриваються один одному. В той час, коли небезпеки від глобалізації, такі як ксенофобія, політичний популізм та терористична діяльність обговорюються на широкий загал, набагато менше уваги звертають на вивчення процесів формування та поширення емпатії як основи успішної комунікації сотень мільйонів абсолютно різних людей. Сьогодні формування глобального ринку без кордонів супроводжується становленням безбар'єрного глобального соціального простору. Сотні мільйонів людей стають частиною світової діаспори» [Rifkin 2009:404].

Феномен емпатії (від грец. *pathio*, що означає глибоке, сильне, чутливе почуття (відчуття), близьке до страждання) – це здатність розуміти думки, почуття і потреби людей, чутливо заглиблюватись у суть події, явища тощо, глибоко відчувати стан іншої особи чи групи людей, сприймати і розуміти їх вчинки. Тобто, це здатність дивитися на світ з погляду іншої людини, щире бажання відчуті і зрозуміти її.

Багато фахівців вважають емпатію вродженою властивістю, яка генетично детермінована. Емпатія залежить від доступності і багатства життєвого досвіду, точності сприйняття, вміння налаштуватися, слухаючи співрозмовника, на одну емоційну хвилю з ним. Окрім того, життєвий досвід індивіда може тільки посилити або послабити її. На розвиток та прояв емпатії в людини суттєво впливають соціальні умови.

На думку американського доктора філософії, психолога Дугласа Лабіра, в наш час проблема нестачі емпатії у спілкуванні між людьми, дефіцит живого спілкування і взаєморозуміння є однією із найгостріших. Серед причин цього те, що тривалий час у світі панує консюмеризм, споживацькі настрої, схвалення егоїзму, а також стрімкий розвиток технічного прогресу (доставка документів електронною поштою, віртуальне консультування фахівців, приватне віртуальне спілкування тощо), що дає можливість економити час. Проте вивільнений час люди, як правило, не витрачають на безпосереднє живе спілкування, а навпаки, збільшують оборот своїх віртуальних комунікацій.

Вищою формою розвитку в особистості емпатії є соціальний інтелект, який, на думку В. Н. Куниціної, становить глобальну здатність, що виникає на базі комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних і поведінкових рис, що зумовлюють прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації і поведінки, готовність до соціальної взаємодії і прийняття рішень [Куниціна 2001]. Соціальний інтелект допомагає людині прогнозувати розвиток міжособистісних відносин, загострює інтуїцію, передбачливість і забезпечує психологічну витривалість. Таким чином, соціальний інтелект розуміється як здатність до раціональних, розумових операцій, об'єктом яких є процеси міжособистісної взаємодії.

На відміну від емпатії, соціальний інтелект є набутою здібністю, виховання якої вимагає роботи над собою, а отже, може бути розвинений у будь-якої людини за допомогою застосування відповідних навчальних методик. Своєю чергою, постановка завдання формування соціального інтелекту особистості в межах навчальних програм в освітніх закладах різних рівнів у країні зробить можливим набуття таких здібностей широкими масами.

Вважаємо, що актуальність соціального інтелекту є беззаперечною, оскільки ця здібність позитивно впливає на розвиток міжособистісних стосунків у глобалізованому світі, сприяє підвищенню рівня життя людини в інтегрованому суспільстві, а також спонукатиме здобуття конкурентних переваг компаніями, які в умовах автоматизованої економіки виховуватимуть у своїх працівників відповідні форми соціального інтелекту для покращення рівня клієнтського обслуговування.

Тому соціальний інтелект є новим, ще недослідженим перспективним феноменом для сучасної економіки, який потребує вивчення напряму його масової культивування, пошуку адаптивних сучасним реаліям форм, інтеграції в освітній процес, а також розроблення системи застережних заходів з метою запобігання зловживанням економічними суб'єктами проявами емпатії (співпереживанням, бажанням допомогти, взаємодовірою) в своїх комерційних інтересах тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Андрущенко, В., Горлач, М. (1997). Соціальна філософія: Короткий Енциклопедичний Словник. Київ: ВМП "Рубікон".

Корольчук, Л. (2018). Основні передумови переходу до нової економічної системи. Європейська інтеграція в контексті нової парадигми світо устрою. In *Європейські*

інтеграційні процеси у XXI столітті: ключові тенденції, основні виклики та нові можливості: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26–27 березня 2018 р.), 287. Отримано з <http://aprei.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/8F..pdf>;

Куниціна, В. (2001). Межличностное общение. Учебник для вузов. Санкт-Петербург: Питер.

Daly, H. (2005). Economics in a Full World. *Scientific American*, September. Отримано з [http://www.steadystate.org/wp-content/uploads/Daly_SciAmerican_FullWorldEconomics\(1\).pdf](http://www.steadystate.org/wp-content/uploads/Daly_SciAmerican_FullWorldEconomics(1).pdf)

Raskin, P. (2006). The Great Transition Today: A Report from the Future. *GTI Paper Series, № 2, the Tellus Institute*. Отримано з http://www.greattransition.org/archives/papers/The_Great_Transition_Today.pdf;

Rifkin, J. (2014). The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism. *Palgrave Macmillan in the U.S. – a division of St. Martin's Press LLC, 175 Fifth Avenue, New York, NY 10010*. Отримано з <https://s3.amazonaws.com/arenattachments/678574/8d936dd16fbf9d282402b7311e488200.pdf>

Rifkin, J. (2009). The Empathic Civilization: The Race to Global Consciousness in a World in Crisis. *Penguin Group (USA) Ink., 375 Hudson Street, New York, USA*. <http://empathiccivilization.com/read/>

REFERENCES

Andrushchenko, V., Horlach, M. (1997). Social Philosophy: A Brief Encyclopedic Dictionary. [In Ukrainian]. Kyiv: PH "Rubicon"

Korolchuck, L. (2018). The Main Preconditions for the transition to a new economic system. European integration in the context of a new paradigm of world order. [In Ukrainian]. In *European Integration Processes in the 21st Century: Key Trends, Major Challenges and New Opportunities: Collection of Materials of the International Scientific and Practical Conference (Kyiv, March 26-27, 2018)*, 287. Retrieved from <http://aprei.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/8F..pdf>;

Kunitsyna, V. (2001). Interpersonal Communication. Textbook for High Schools. [In Russian]. Saint-Petersburg: Peter.

Daly, H. (2005). Economics in a Full world. *Scientific American*, September. Retrieved from [http://www.Steadystate.org/wpcontent/uploads/Daly_SciAmerican_FullWorldEconomics\(1\).pdf](http://www.Steadystate.org/wpcontent/uploads/Daly_SciAmerican_FullWorldEconomics(1).pdf)

Raskin, P. (2006). The Great Transition Today: A Report from the Future. *GTI Paper Series, № 2, the Tellus Institute*. http://www.greattransition.org/archives/papers/The_Great_Transition_Today.pdf;

Rifkin, J. (2014). The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism. *Palgrave Macmillan in the U.S. – a division of St. Martin's Press LLC, 175 Fifth Avenue, New York, NY 10010*. Retrieved from <https://s3.amazonaws.com/arenattachments/678574/8d936dd16fbf9d282402b7311e488200.pdf>

Rifkin, J. (2009). The Empathic Civilization: The Race to Global Consciousness in a World in Crisis. *Penguin Group (USA) Ink., 375 Hudson Street, New York, USA*. Retrieved from <http://empathiccivilization.com/read/>